

Centkowski, Jerzy

Metody i techniki badania wiedzy historycznej uczniów szkół podstawowych

Acta Universitatis Nicolai Copernici. Historia 23 (198), 97-103

1989

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Instytut Programów Szkolnych w Warszawie

Jerzy Centkowski

METODY I TECHNIKI BADANIA WIEDZY HISTORYCZNEJ UCZNIÓW SZKÓŁ PODSTAWOWYCH

Wyniki badań eksperymentalnych prowadzonych w drugiej połowie lat siedemdziesiątych nad nauczaniem historii w związku z wprowadzaniem dziesięcioletki umożliwiły dokonanie niezbędnych zmian w programie i podręcznikach historii (kl. IV—VI). Doświadczenia zdobyte w toku tych badań są wykorzystywane w aktualnych pracach badawczych nad nauczaniem historii w szkole podstawowej. Władze oświatowe zaleciły Instytutowi Programów Szkolnych przygotować do 1990 r. poprawione plany i programy nauczania wszystkich przedmiotów w szkole podstawowej. Podstawą do wprowadzenia zmian w programach będą wyniki badań eksperymentalnych obejmujące:

1) badania eksperymentalne prowadzone w dziewiętnastu szkołach podstawowych w latach 1975—1983, obejmujące organizację kształcenia, programy, podręczniki, środki dydaktyczne i inne elementy procesu dydaktyczno-wychowawczego;

2) badania porównawcze wyników kształcenia i wychowania uczniów kl. VIII szkół podstawowych kształconych według starych i zmodernizowanych programów nauczania; badania wyników osiągnięć uczniów kształconych na podstawie starych programów zostały przeprowadzone w 1985 r. i znajdują się w opracowaniu; badania wyników osiągnięć przez uczniów kształconych na podstawie nowych programów zostaną przeprowadzone w 1987 r.;

3) badania terminologii stosowanej w programach nauczania i podręcznikach szkolnych przeprowadzono w Instytucie Programów Szkolnych przy współpracy Polskiej Akademii Nauk;

4) badania sondażowe opinii nauczycieli o planach i programach nauczania wraz z wnioskami ich doskonalenia;

5) badania jakości zakresu treści kształcenia i wychowania w szkole podstawowej.

Obecnie Instytut Programów Szkolnych prowadzi badania osiągnięć

uczniów klas ósmych szkół podstawowych. W roku szkolnym 1984/1985 ukończył szkołę podstawową ostatni rocznik według starego programu historii obowiązującego ze zmianami od 1970 r. W 1986 r. kończą szkołę podstawową absolwenci, którzy kształcili się według nowych programów i założeń programowo-organizacyjnych szkoły podstawowej. Przeprowadzenie badań w 1985 r. i powtórzenie ich w 1987 r. pozwoli poznać różnice w jakości kształcenia wynikające z wprowadzenia nowego programu historii. W 1986 r. nie przeprowadzono badań, ponieważ jest to pierwszy rok wdrażania nowego programu w kl. VIII, więc uzyskane wyniki mogłyby być nie w pełni obiektywne.

Badania mają wskazać ogólne zmiany w wykształceniu absolwentów szkoły podstawowej, a zwłaszcza:

1) wartość zmian w celach i treściach nauczania dla osiągnięć absolwentów szkoły podstawowej, a w szczególności:

- różnice w opanowaniu wiadomości podstawowych,
- opanowanie umiejętności przedmiotowych,
- przygotowanie do prawidłowego rozwiązania problemów;

2) Zmiany w efektach oddziaływań wychowawczych, a zwłaszcza:

- zmiany w postawach ideowych, interpersonalnych i społecznych,
- zmiany w preferowaniu wartości zgodnych z ideałem wychowawczym;

3) Zmiany na rzecz samodzielności i aktywności poznawczej, a zwłaszcza:

- rozwój zainteresowań i stopień ich realizacji,
- przygotowanie młodzieży do samokształcenia i samowychowania,
- wykorzystanie czasu wolnego,
- wykorzystanie form edukacji równoległej.

Badania winny umożliwić stwierdzenie i wskazanie różnic w stopniu opanowania wiadomości i umiejętności między różnymi przedmiotami nauczania. W analizie wyników badań z wykorzystaniem technik komputerowych uwzględni się wpływ warunków szkoły na osiągnięcia uczniów. Do przeprowadzania badań służą następujące narzędzia:

1) testy do 14 przedmiotów; każdy test zawiera 25 pytań, z których 18 ma charakter porównywalny między różnymi przedmiotami; 7 pytań dotyczy zagadnień ściśle przedmiotowych w zakresie zmian w celach i treściach nauczania;

2) test badania postaw uczniów, odpowiadających pożądanemu profilowi absolwenta;

3) test badania zainteresowań, przygotowania do samokształcenia, planów dalszej edukacji, wykorzystania czasu wolnego;

4) karta szkoły wskazująca warunki realizacji procesu dydaktyczno-wychowawczego w szkole;

5) kwestionariusz nauczyciela ukazujący warunki realizacji nauczania konkretnego przedmiotu w badanej klasie.

Badaniami objęto 100 szkół podstawowych, po 9 szkół w 11 kuratoriach oświaty i wychowania (w jednym kuratorium 10 szkół). Są to szkoły reprezentujące następujące środowiska: 3 szkoły wielkomiejskie, 3 szkoły w małych miastach, 3 szkoły wiejskie (zbiorcze szkoły gminne). Kuratoria i szkoły są losowane warstwowo. Obiektem badań jest klasa VIII^a. Liczba badanych uczniów wynosi 3000 osób w 100 wylosowanych szkołach¹.

Testy dla uczniów zawierają zadania dotyczące wiedzy, umiejętności i zainteresowań poszczególnymi przedmiotami nauczania. Wspólnymi elementami wszystkich testów przedmiotowych było sprawdzenie:

- 1) wiadomości z kl. VIII średniej trudności z I okresu,
- 2) wiadomości z kl. VIII średniej trudności z II okresu,
- 3) umiejętności z kl. VIII średniej trudności z I okresu,
- 4) umiejętności z kl. VIII średniej trudności z II okresu,
- 5) wiadomości z kl. VIII typu uogólniającego średniej trudności,
- 6) wiadomości z kl. VII średniej trudności,
- 7) wiadomości z kl. VII dość trudnych,
- 8) umiejętności z kl. VII średniej trudności,
- 9) umiejętności z kl. VII dość trudnych,
- 10) wiadomości z kl. VII typu uogólniającego średniej trudności,
- 11) zagadnień koncentrycznie rozwijanych w kl. VI, VII, VIII,
- 12) umiejętności koncentrycznie rozwijanych w kl. VI, VII, VIII,
- 13) zagadnień (z kl. VI—VIII) nowych w programie,
- 14) zagadnień z kl. VIII nowych w programie,
- 15) rozwiązywania problemów średniej trudności (kl. VIII),
- 16) rozwiązywania problemów średniej trudności (kl. VII—VIII),
- 17) wiadomości z kl. VIII dość trudnych,
- 18) umiejętności z kl. VIII dość trudnych,
- 19—22) wiadomości właściwych tylko dla określonego przedmiotu,
- 23—24) umiejętności właściwych tylko dla określonego przedmiotu,
- 25) zainteresowań przedmiotowych wzbogacających program.

Każde z 24 pytań jest oceniane w skali od 0 do 3 (pytanie 25 ma inną skalę). Większość pytań ma charakter otwarty, tylko pytania 2, 6, 7, 17 są zadaniami wyboru². Test z historii bada wiedzę uczniów w zakresie znajomości faktów, nazwisk, pojęć oraz umiejętność wskazywania związków

¹ Założenia programowo-metodologiczne badań osiągnięć uczniów kl. VIII szkół podstawowych w: Plan działań IPS w zakresie kontynuowania zmian programowych i doskonalenia treści kształcenia w szkołach podstawowych, Warszawa, Instytut Programów Szkolnych, czerwiec 1986. Maszyn. powiel., s. 2—5.

² Ibid., s. 5.

między faktami oraz ich interpretacji. Sprawdza się znajomość chronologii oraz umiejętność opracowywania zestawień chronologicznych.

Oprócz pytań zamkniętych stosuje się również pytania otwarte. Odpowiedź wymaga od uczniów umiejętności interpretacji i ocen oraz odróżniania sformułowań prawidłowych od fałszywych. Niektóre zadania umożliwiają zarówno kontrolę wiadomości, jak i umiejętności, np. odczytywania danych dotyczących życia gospodarczego Polski w końcu XIX w. oraz znajomości zmian granic Polski od X do XX w. Sprawdza się również umiejętności pracy uczniów z tekstem źródłowym i materiałem statystycznym. Jedno z zadań wymaga analizy tekstu źródłowego i wybrania z niego informacji dotyczących wskazanego w teście zagadnienia. Uczniowie na podstawie analizy danych statystycznych mają określić objawy kryzysu gospodarczego w największych portach bałtyckich w latach 1928—1937. Ostatnia grupa pytań dotyczy zainteresowań historycznych młodzieży. Uczniowie informują o swoich lekturach historycznych, biblioteczce domowej, obejrzanych filmach historycznych, zbieractwie, ulubionych postaciach historycznych, udziale w wycieczkach, pracy w szkolnym kółku historycznym itd. Punktacja wypowiedzi mieści się w skali 0—3 a punktacja zainteresowań historycznych w skali 0—1.

Wrywkowa analiza odpowiedzi uczniowskich nie pozwala jeszcze na formułowanie bardziej precyzyjnych wniosków i ocen. Jednak na podstawie lektury części odpowiedzi można sądzić, iż uczniowie opanowali materiał programowy w co najmniej dostatecznym stopniu. W czterech wybranych wrywkowo szkołach uczniowie udzielili 57% do 73% poprawnych odpowiedzi. Trudności sprawiało im określenie przemian w Europie środkowo-wschodniej po pierwszej wojnie światowej. Zadanie to poprawnie wykonało 54—65% wybranych uczniów. W oparciu o analizę materiału testowego można sądzić, że badani uczniowie w niedostatecznym stopniu przyswoili sobie umiejętności pracy z tekstem źródłowym i materiałem statystycznym. Trudności sprawia uczniom sporządzenie taśmy chronologicznej, synchronizacja dziejów Polski i powszechnych, wskazywanie przyczyn i skutków wydarzeń i zjawisk historycznych oraz poprawne posługiwanie się pojęciami historycznymi. Znacznie lepiej uczniowie posługują się mapą i wskazują zmiany granic Polski w tysiącleciu.

Najsłabiej wypadła ostatnia część testu dotycząca zainteresowań historycznych. Mniej niż 50% pozytywnych odpowiedzi na pytania dotyczące zainteresowań historią jest niepokojącym zjawiskiem w szkolnej edukacji historycznej. Choć znaczna część uczniów deklaruowała zainteresowania historią, przede wszystkim najnowszą i współczesną, to jednak odpowiedzi na bardziej szczegółowe pytania nie potwierdziły tych zainteresowań. Tylko niewielka część uczniów korzysta z literatury historycznej, a niewielu z nich ma w domu jedną lub kilka książek historycz-

nych. Wśród badanych uczniów nie jest rozpowszechnione indywidualne zbieractwo historyczne. Uczniowie rzadko brali udział w wycieczkach historycznych muzealnych i terenowych. Natomiast chętnie oglądają filmy o tematyce historycznej. Wielu respondentów nie potrafiło wymienić najbardziej interesującej ich postaci historycznej. Kilku uczniów za taką postać uznało kapitana Klossa! Z wypowiedzi uczniowskich wynika, że tematyka historyczna rzadko przewija się w rozmowach i opowieściach rodzinnych. Wypowiedzi uczniów wystawiają nie najlepsze świadectwo szkolnej edukacji historycznej oraz środowisku kulturalnemu uczniów. Są to najczęściej uczniowie ze środowisk małomiasteczkowych i wiejskich. Szczegółowa analiza wszystkich testów z uwzględnieniem różnych czynników pozwoli dokładniej określić jakość wiedzy, umiejętności i zainteresowania uczniów oraz umożliwi określenie przyczyn niedostatków.

Ważnym narzędziem badań są także: karta szkoły wypełniana przez dyrektora oraz karta nauczyciela. Karta szkoły dostarcza informacji o szkole i jej środowisku społeczno-kulturalnym. Zawiera ona pytania dotyczące m.in. wykształcenia nauczycieli, instytucji kulturalnych znajdujących się w najbliższej okolicy, wyposażenia szkoły w środki dydaktyczne w zakresie poszczególnych przedmiotów, kółek zainteresowań. Z karty szkoły można dowiedzieć się, w jakim typie szkoły uczniowie zamierzają podjąć dalszą naukę w szkołach średnich. Analiza odpowiedzi na te pytania może wskazać przyczyny osiągnięć i niepowodzeń dydaktycznych uczniów.

Istotnym narzędziem jest także kwestionariusz pytań dla nauczycieli historii badanych klas. Dostarcza on istotnych informacji o nauczycielach tego przedmiotu, a zwłaszcza o ich wykształceniu, stażu zawodowym i warsztacie pracy. Pytania dotyczą wyposażenia szkoły w środki dydaktyczne oraz sposobów ich wykorzystania. Analiza tego kwestionariusza dostarcza informacji o uzdolnieniach i zainteresowaniach historycznych uczniów. Wypełniający kwestionariusz informują o realizacji programu nauczania historii w badanej klasie, wskazują treści nie zrealizowane oraz wiadomości rozszerzone, a także określają powody swoich decyzji. Nauczyciele oceniają test dla uczniów pod kątem jego przydatności w badaniach ich wiedzy, postaw i umiejętności. Ostatnia grupa pytań kwestionariusza dla nauczycieli dotyczy ich opinii o stopniu trudności poszczególnych zadań testu dla uczniów. Nauczyciele oceniają również wiedzę i umiejętności uczniów wskazując, jaki procent klasy wykona prawidłowo zadania testowe. Prowadzący badania zwracali się do nauczycieli o wypełnianie testu dla uczniów. Chodziło tu o skłonienie ich do dokładnego zapoznania się z tym podstawowym narzędziem badań oraz o ocenę stopnia jego trudności dla uczniów. Na ogół nauczyciele przyjmowali to zalecenie ze zrozumieniem. W kilku przypadkach prowadzący badania spot-

kali się z odmową bądź też negatywnym stosunkiem. Byli to nauczyciele nie posiadający wykształcenia historycznego. Zapewne obawa przed wykryciem ewentualnych braków w ich wiedzy mogła być powodem negatywnego stanowiska.

Analiza losowo wybranych kwestionariuszy dla nauczycieli wskazuje, że w wielu szkołach lekcje historii odbywają się w pracowniach i klaso-pracowniach historycznych. We wszystkich analizowanych szkołach sprzęt audiowizualny jest wykorzystywany z różną częstotliwością. Jest też wiele izb pamięci narodowej, których walorów dydaktyczno-wychowawczych nie można ocenić na podstawie kwestionariusza. Pozytywnie należy odnotować to, że uczniowie w dużym stopniu uczestniczą w gromadzeniu eksponatów dla izb pamięci narodowej. Szkoły odczuwają brak słowników, encyklopedii i tekstów źródłowych. Dobrze jest natomiast zaopatrzenie w podręcznik dla kl. VIII. Z wypowiedzi nauczycieli wynika, że cały program kl. VIII został zrealizowany w ciągu roku szkolnego. Domagają się oni więcej czasu na nauczanie dziejów współczesnych. Materiał programowy rozszerzali oni w zakresie dziejów Polski Ludowej, a następnie początków Drugiej Rzeczypospolitej. Zdaniem nauczycieli uczniowie najbardziej interesują się II wojną światową oraz kryzysami w Polsce Ludowej.

Z wypowiedzi nauczycieli o teście dla uczniów wynika, że kadra nauczająca słabo odróżnia wiedzę od umiejętności. Uwagi nauczycieli o różnych zadaniach testu świadczą, że nie przywiązywali oni specjalnej wagi do kształtowania umiejętności uczniów. Nie rozumieli potrzeby opracowywania przez uczniów taśmy chronologicznej i zestawień chronologicznych, a nawet pracy z tekstem źródłowym. Tylko 5 na 98 nauczycieli potrafiło określić normy wymagań tego testu dla swojej klasy. Można przypuszczać, że oceny wystawiane przez tych nauczycieli są dalekie od obiektywizmu.

Omawiane badania zostały już przeprowadzone w szkołach, a testy zakodowane. Nie dokonano jeszcze obliczeń i analizy ze wskazaniem współzależności różnych czynników. Nie można więc jeszcze na tym etapie wyciągać wniosków i dokonywać uogólnień.

METHODS AND TECHNIQUES OF STUDYING HISTORICAL KNOWLEDGE OF PRIMARY SCHOOL PUPILS

Summary

The Institute of School Programmes has been carrying out comparative studies on the results of education of the seventhform pupils in primary school taught according to new and old syllabuses. Studies on the results of pupils taught on the

basis of old syllabuses were made in 1985 and studies on the achievements of pupils taught according to new programmes will be undertaken in 1987. Studies were carried out in 100 primary schools in various parts of Poland. They were made with a help of the following tools: tests controlling pupils' knowledge, skills and interests, school records showing the conditions of the realization of didactic-pedagogical process and questionnaires for teachers showing the conditions of the realization of teaching process. A random analysis of pupils' responses does not allow us to formulate precise conclusions and estimates. Yet, on the basis of some responses we may assume that pupils mastered syllabus material at least to a satisfactory degree. On the other hand, they had difficulties with skill performance. The worst were results of studies on pupils' historical interests.